

A megújuló „rajz és vizuális kultúra” érettségi vizsga

Feltehetjük a kérdést: a közoktatásban hosszú éveken át oly jelentős kedveltségnek örvendő tantárgyat, amilyen a rajz, a közoktatás lezárásaként szolgáló érettségi vizsgán – mint kötelezően választható vizsgatárgyat – miért választják oly elenyésző mértékben?

A pedagógiai értékeléssel foglalkozók körében is megfigyelhető egy olyan tendencia, amely egyre nagyobb figyelmet szentel a tanulás eredményességét befolyásoló, a teljesítményeket meghatározó affektív tényezőknek. Az iskolai teljesítmények elemzése megmutatta, hogy a tanulók eredményeit nem lehet a kognitív területek vizsgálatával teljes mértékben megmagyarázni. Éppen ezért tanulói teljesítmények vizsgálatának kapcsán egyre több figyelem vetül a tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök, motiváció, énkép, pályaválasztási szándékkal történő összefüggések megfigyelésére.

Magyarországon 1997 és 2000 között zajlott egy kutatás (1), amely a képességek fejlődését az attitűdök kapcsolatában vizsgálta. Reprezentatív minta alapján négy évfolyam (2) tanulóival végezték a vizsgálatot, amelyben egyrészt mérték az indukzív gondolkodást, a matematikai és természettudományos tudást, továbbá kérdőív segítségével vizsgálták a különböző tantárgyak kedveltségét a tanulók körében.

Ez a vizsgálat fontos és tanulságos eredményt hozott: a felvett adatok szerint a vizsgált évfolyamokon a rajz tantárgy (3) végig a legkedveltebb tantárgyak egyike, sőt a 7. évfolyam kivételével a legeslegkedveltebb. Kedveltsége az évek múlásával ugyan folyamatosan csökken – csak úgy, mint az idegen nyelv kivételével az összes többi tantárgyé –, de még 11. évfolyamon is az első helyen áll az attitűdvizsgálatban. Feltételezem, hogy ezen az eredményen a szaktanárok jelentős része elcsodálkozik, hisz a mindennapi praxisban nem érzékelhető ez az „eredményesség”, kiváltképp, ha a tantárgy iskolai megítélésére, illetve társadalmi presztízsére gondolunk.

Ha ebből a megközelítésből folytatom az előző gondolatmenetet, a kapott eredmény okaként feltételezhetném, hogy mint „könnyű” vagy „komolytalan” tantárgyhoz viszonyulnak a tanulók, és az ebből következő iskolai eredményesség, azaz a jó osztályzatok fontos befolyásoló erővel bírnak a tantárgy kedveltségének tekintetében. A tantárgy nehézségi megítélésére vonatkozó adatokat nem ismerünk a kutatásból, az viszont bizonyosan kiderült, hogy a tantárgyi attitűdök és az osztályzat között nincs szoros korreláció. Olyannyira nincs, hogy egyrészt a többi tantárgyhoz viszonyítva a legkevésbé észlelhető összefüggés a jó osztályzat és a kedveltségi viszonyok között, másrészt a felfelé menő évfolyamokon a csekély korreláció is egyre csökken. Nincs továbbá szoros összefüggés az adott tantárgy kedveltsége és az iskolába járási kedv, az iskolai teljesítményekkel mutatkozó elégedettség és a tanulók által tervezett (legmagasabb) iskolai végzettség között sem. (4)

Ez tehát egyrészt azt jelenti, hogy van egy tantárgy, amelyet a tanulók kedvelnek, függetlenül a körülményektől (lásd háttérváltozók (5)), másrészt viszont ez az attitűd nem rendelkezik olyan megnyilvánulásokkal, amelyek az iskolai gyakorlatban hatással bírnak az adott tantárgy helyzetére, valamint társadalmi megítélésére.

A kétszintű vizsga lehetőségei a tantárgy számára

A rajz és vizuális kultúra tantárgy annak története során mindig a kötelezően választható vizsgatárgyak közé tartozott, azaz bárki

választhatja és választhatja a jövőben is a kötelező tárgyakon kívül ötödik vizsgatárgyként. A hagyományos vizsga rendszerében (6) a választhatóság tényéből, továbbá a vizsga módjából, illetve feladataiból következett, hogy leginkább azok érettségiztek a vizuális tárgyból, akiknek erre a szakirányú felvételijükhöz szükségük volt, illetve bizonyos mértékben olyan „eltökélt” tanulók, akik bár nem kívántak tovább tanulni vagy nem az említett tantárgyból tettek felvételi vizsgát, de kellő érdeklődéssel rendelkeztek. Az érdeklődő, de nem teljes elhivatottsággal választók, azaz nem az adott tárgyhöz kapcsolódó pályaválasztási célokat kitűzők számára azért volt nélkülözhetetlen a kellő eltökéltség, mert a sikeres érettségi vizsgához szükséges tudás elsősorban és szinte kizárólag a szakirányú felsőoktatás igényeit, illetve igényeinek egy részét szolgálta, amely igen mély – bár erőteljesen megújulásra váró – hagyományon alapult. A vizsga során egyrészt egy látvány utáni tanulmányrajz elkészítése volt a feladat, amelynek tárgya leggyakrabban egy természeti és/vagy mesterséges formákból álló csendélet-beállítás, esetleg megadott vetületi rajz alapján térrekonstrukció megrajzolása; másrészt a szóbeli vizsga keretei között, három feladtból álló tétel kidolgozása és összefüggő felelet formájában történő előadása.

Jól tudjuk, hogy 2005-től az új, két különböző nehézségi szinten lehetővé várt érettségi rendszerben vizsgáznak a tanulók. A kétszintű vizsga bevezetésének egyik oka az, hogy megteremtse a feltételeket – a közoktatás kiterjedésének következtében a korábbinál lényegesen heterogénebb összetételű középiskolai tanulótömegek számára – például a képességek, az érdeklődés, a motiváltság alapján történő differenciált választáshoz. Ez azt jelenti, hogy a számtalan motívum figyelembevételével a jelölteknek lehetősége van egyéni döntést hozni arról, hogy a különböző vizsgatárgyakból milyen nehézségi szinten szeretnék megmérettetni önmagukat. A vizsgafejlesztés szempontjából ugyanakkor lehetőséget adott arra, hogy jól megkülönböztethető és alkalmas vizsgamódot, illetve vizsgafeladatokat biztosítson külön-külön

egyrészt a szakirányban továbbtanulók, másrészt a pályaválasztási szándéktól független érdeklődők számára. Kialakult tehát egy új vizsgamodell, amelynek lényege, hogy a középszintű és az emelt szintű érettségi vizsga alapvetően más feladatokat szolgál. (1. táblázat)

1. táblázat

Középszintű vizsga		Emelt szintű vizsga	
Írásbeli	Gyakorlati	Gyakorlati	Szóbeli
Művészet történet – műelemző feladatsor	Portfólió összeállítása és bemutatása	Művészet történet – műelemző és rajzi feladatsor	Tétel alapján összefüggő felelet előadása
180 perc	15 perc (7) (Az előkészületre fordítható idő kötetlen.)	240 perc (8)	20 perc
75 pont	75 pont (gyakorlati produktum: 60 pont szóbeli bemutatás: 15 pont)	120 pont	30 pont

A modell kialakításánál fontos cél volt, hogy a középszintű vizsga legyen alkalmas azon jelöltek figyelmének a felkeltésére, akik nem akarnak továbbtanulni az adott tárgyból, de szívesen és érdeklődéssel foglalkoznak a vizuális kultúra bármely területével, továbbá hogy e jelöltek számára olyan vonzó vizsga legyen, amely ösztönzi a vizsgaválasztási kedvet. Ahogy a bevezetésben láthattuk, egy éveken keresztül igen kedvelt tantárgyról van szó, amit azonban nem bizonyít a vizsgaválasztás preferenciája. Azzal természetesen a vizsgafejlesztők is tisztában voltak, hogy a szabadon választható tárgyak esetében domináns szerepe van a döntésben a pályaválasztási iránynak, azonban tudjuk jól, hogy igen sok kedvelt szakirány felvételi vizsgája egybeesik a kötelező vizsgatárgyakkal. Ez azt jelenti, hogy a jelölteknek a választható vizsgatárgyra sok esetben nincs feltétlenül szükségük a továbbtanulás szempontjából. Tehát, ha egy kellően érde-

kes és nem szorosan a vizuális szakirányú felsőoktatás igényeit szolgáló, esetlegesen a mindennapi élethez szorosabban kötődő tudás mérésére alkalmas vizsgát sikerülne kialakítani, akkor növekedhetne a rajz és vizuális kultúra tantárgy preferenciája a közoktatás lezáró szakaszában is. Ez a sajátos gyakorlati megközelítés egyrészt nagyon hasznos lehet a tantárgy presztízse szempontjából, azaz fontos motivációs erővel bírhatna a tantárgyat tanító szaktanárok számára. Másrészt pedagógiai szempontból egészségesebb egyensúlyt eredményezhetne azáltal, hogy a középiskolában is jelentősebb arányban lehetne jelen a vizualitással foglalkozó tantárgy, hisz a vizualitáshoz kapcsolódó kompetenciák fejlesztése – ellentétben a társadalmi megítéléssel – fontos és szükséges.

Domináns célkitűzés volt továbbá, hogy az emelt szintű vizsga legyen alkalmas az adott tárgyból felvételi vizsgára készülő jelöltek felkészülési és érdeklődési igényeinek kielégítésére, azaz a vizsgán legyen lehetőség a mélyebb szakirányú tudás bemutatására. Mivel ez esetben a szakiránynak nevezett tudás igen összetett jelentéssel bír, hisz magába foglal különböző irányú alkotói, továbbá befogadói kompetenciákat is, a vizsgának alkalmasnak kell bizonyulnia meghatározott képző- vagy alkalmazott jellegű művészeti, illetve művészettörténeti, műkritikus beállítottságú jelöltek megfelelő szintű tudásának mérésére, valamint a szakirányú tanárképzés sokrétű igényeinek kielégítésére is. Természetesen ilyen összetett feladatnak egyetlen vizsga nem tud teljes mértékben megfelelni. Az új érettségi kísérletet tesz azonban a megfelelésre azáltal, hogy a kifejlesztett vizsgamodellbe több helyen beépült az önálló feladatválasztás lehetősége, biztosítandó a különböző érdeklődésnek és igényeknek megfelelő tudás mérését.

A kétszintű rajz és vizuális kultúra érettségi vizsga

Középszintű vizsga

Az új középszintű vizsga két részből áll. Az írásbeli vizsgán a feladat egy képekkel gazdagon illusztrált művészettörténeti,

műelemző-jellegű feladatsor megoldása. A feladatokban előfordulnak olyan új tartalmi egységek is, mint a vizuális kommunikáció vagy a tárgy- és környezetkultúra. A feladatsor megoldására 180 perc áll a jelöltek rendelkezésére, csakúgy, mint bármely más tantárgy írásbeli vizsgáinak esetében. Ezzel a vizsgarésszel a vizsga összpontszámának a fele, azaz 75 pont szerezhető meg. Az írásbeli vizsgaforma a középszintű vizsgában a befogadói kompetenciák mérésére szolgál. A feladatok nagy része nem ismeretjellegű tudás, hanem inkább képességek, készségek mérésére hivatott. Az írásbeli vizsga formájának előnyei – a korábbi szóbeli vizsgaformával szemben –, hogy egyrészt a követelményeknek nagyobb része mérhető a vizsgával, másrészt a vizsga értékelése könnyebb és hitelesebb.

A gyakorlati vizsga során a vizsgázó feladata központilag megadott szempontok szerint, a saját munkákból egy portfólió összeállítása és szóbeli bemutatása, megvédése. A portfólió a folyamatmérés eszközeként kap szerepet a középszintű rajz és vizuális kultúra vizsgában. A jelöltek korábbi munkáiból összeválogatott gyűjtemény bemutatása lehetőséget nyújt arra, hogy ne egyszeri vagy véletlenszerűen kiragadott, adott pozitív vagy negatív befolyásoló tényezők hatására készült vizsgamunka alapján értékeljük a jelölteket, hanem több munkán keresztül az alkotóképesség alakulásába is betekintést nyerhessünk. A vizsgamunkák bemutatására, „megvédésére” a szóbeli vizsga keretein belül kerül sor. A gyakorlati vizsga tehát alapvetően két – az értékelés szempontjából is jól elkülöníthető – részből áll, hisz egyrészt értékeljük a gyakorlati munka produktumát, azaz a nyolc darab „vizsgamunkát”, illetve értékeljük azok szóbeli bemutatását. A szóbeli bemutatás során fontos értékelési szempont az érvelés, ítéletalkotás, hisz a jelölteknek érvelniük kell amellet, hogy a megadott válogatási szempont szerint miért épp a bemutatott munkát választották ki. A gyakorlati vizsgarészben további 75 pontot lehet megszerezni, amelyből 60 pont a gyakorlati mun-

káért, 15 pont pedig a szóbeli bemutatásért jár. Ez a vizsgarész tehát méri az alkotó és bizonyos mértékű befogadó kompetenciákat is, amelyek azonban nem egyeznek meg az írásbeli vizsgarészben vizsgáltakkal.

Érdekes és vonzó lehet tehát a közép-szintű vizsga, mert az írásbeli vizsgarészben dekoratív, színes képekkel illusztrált, kellő motivációs erővel bíró, alapvetően képességeket, a mindennapi életben hasznos tudást mérő feladatokat kell megoldani. A gyakorlati vizsgarész vizsgamunkáit a korábban készült munkákból kell összeválogatni, tehát egyrészt ez a feladat korábban is megoldható, aminek következtében a vizsga időszakában már mentesülhet a jelölt a vizsgafeladat alól, ezért más vizsgákra vagy vizsgarészekre nagyobb gondot tud fordítani. Megszűnik továbbá az egy vizsgaalalom által kiváltott nyomasztó izgalom, illetve a félelem a vizsgától. A válogatás lehetőségei nagyon gazdag, különböző érdeklődés szerinti megmutatkozást biztosítanak a jelöltek számára, illetve az önálló válogatás és döntéshozatal, továbbá a döntés „megvédése” révén a megmutatkozás nagyon személyes lehet, ami az adott korosztály számára fontos, és motiváló erővel bír.

Emelt szintű vizsga

Az emelt szintű vizsga – csakúgy, mint a középszintű – két részből áll. A gyakorlati vizsgán (9) adott összesen hat, több részből álló feladat. A hat feladatból három gyakorlati jellegű, rajzi feladat, míg a további három képekkel illusztrált művészettörténeti, műelemző feladat. A jelölteknek a hat feladatból teljesen szabadon négyet kell kiválasztaniuk és megoldaniuk. A szabad választás tényéből következik, hogy ebben a vizsgarészben alapvetően az érdeklődésük függvényében mutatkozhatnak be a jelöltek, hisz feltételezhetően egy befogadó típusú érdeklődést mutató jelölt inkább az írásbeli, azaz a művészettörténeti, műelemző feladatokat fogja megoldani, míg egy alkotó beállítottságú – esetleg festőnek vagy alkalmazott grafikusnak készülő – jelölt inkább a gyakorla-

ti, rajzi feladatokat fogja választani. Az emelt szintű művészettörténet, műelemző feladatok a középszinthez képest több ismeret jellegű tudáselemet mérnek, és attól némiképp eltérő formában (10), tehát a feladatmegoldások során a követelmények szélesebb körének kell megfelelni és mélyebben elsajátított tudásról kell tanúbizonyságot adni. A gyakorlati feladatok minden esetben alkalmasak a kreativitás, az inventív vagy innovatív alkotóképesség bemutatására is, tehát nem csak a látható tárgyi világ valóságghú megjelenítése a feladatok lényege, hanem a sajátos ötletek bemutatása, a feladat által sugallt gondolatok, eljárások, módszerek rugalmas, szokatlan leleményes kezelése, a konceptualizáció folyamatában önálló képzetek kialakítása vagy szabad vizuális önkifejezés szemléltetése. Másrésztől a feladatok között minden esetben szerepel tervező jellegű, alkalmazott tudást igénylő rajzi feladat is, amelyben sajátos, vizuális kommunikációs funkcióknak is meg kell felelni. A feladatok megoldására 240 perc áll rendelkezésre, és az összpontszám 80 százalékát, azaz 120 pontot lehet megszerezni az adott feladatrészből. Az emelt szintű vizsgára jelentkezők körében tehát, mélyebb, specializáltabb szakirányú érdeklődést tételezve, a vizsgafeladatok választási lehetősége teremtheti meg azt az arányt, hogy milyen mértékben mér alkotó vagy befogadó kompetenciákat a gyakorlatinak nevezett vizsgarész.

Az emelt szintű vizsga másik része a szóbeli vizsga. Hasonlóan a hagyományos vizsgához, itt a feladat a kihúzott tétel alapján az adott témák kidolgozása és összefüggő felelet formájában történő előadása. Egy-egy tétel minden esetben három feladatot tartalmaz, amelyből csak kettőt kell megoldania a jelölteknek, tehát a szóbeli vizsga során is van lehetőség az érdeklődés szerinti választásra. Mindenki számára kötelező, azaz minden tétel állandó feladata egy vizuális művészeti technika bemutatása. Választani lehet azonban egy adott téma leíró, illetve kifejtő jellegű bemutatása és az adott témához kapcsolódó mű vagy művek elemző jellegű bemutatása között. A szóbe-

li vizsgán a két feladat, azaz a választható és kötelező feladat kifejtéséért összesen 30 pontot lehet megszerezni. Ez a vizsgarész a befogadás kompetenciaterület mérésére szolgál, de oly módon, hogy az elvárható ismeret jellegű tudáselemek kivül az értékelésnek igen fontos szempontja a szóbeli, nyelvi kifejezéshez kapcsolódó készségek, képességek értékelése is. Azoknál a jelölteknel, akik dominánsan a befogadó kompetenciák területén szeretnének megmutatkozni, vagyis a gyakorlati vizsgarészben is inkább a művészettörténeti, műelemző feladatokat választották, a szóbeli vizsgarész teljessé teheti a vizsgateljesítményt, hisz a szóbeli előadásmód újabb nagyszerű lehetőségeket teremt a minél szélesebb körű bemutatkozásra. Azoknál a jelölteknel, akik inkább az alkotó oldalukról szeretnének bemutatkozni, ezért a gyakorlati, rajzi feladatok közül választottak elsősorban, a szóbeli vizsga jól és „kíméletesen” egészítheti ki a vizsga teljesítményét.

Feladattípusok (11)

Jól látható, hogy a vizsgamodell kialakításánál is fontos szempont volt az egy tantárgyon – éppen ezért egy vizsgán – belül megjelenő összefüggő, de alapvetően jól elkülöníthető alkotás és befogadás tevékenységeinek megkülönböztetése. Ez a megkülönböztetés még inkább igaz a vizsga feladataira vonatkozóan, hisz eltérő típusú feladatokkal mérhető az az ábrázoló, kifejező jellegű tevékenység, amely a pszichomotoros képességek segítségével vizuálisan, képileg értelmezhető produktumot hoz létre, és az a tevékenység, amely a látható, vizuálisan értelmezhető világ hétköznapi és művészi esztétikai minőségeinek megismerésével, elemzésével, értelmezésével és megítélésével foglalkozik. A vizsgamodellből láthattuk, hogy az alkotás területének mérésére az úgynevezett gyakorlati feladatok lehetnek alkalmasak, amelyek megoldásához tehát valamiféle pszichomotoros tevékenységsorozat szükséges, mely képileg értelmezhető eredményt hoz, míg a befogadás területét az írásbeli vagy szóbeli vizsgaformával érté-

kelhetjük, hisz ehhez a kompetenciaterülethez kapcsolódó tudás inkább a szöveges forma által értelmezhető, ami természetesen olyan szoros kapcsolatban van a képi világgal, hogy csak azzal együtt alkothat követelményekbe foglalt érvényes tudást. Természeténél fogva tehát a befogadást mérő feladattípusok megegyeznek több, más tantárgyából esetlegesen már ismert, tudást mérő feladattípusokkal, az alkotó feladatok pedig kimondottan tantárgyspecifikus vonásokat mutatnak.

Befogadó kompetenciákat mérő feladatok

A szóban forgó feladatokat két nagy csoportra oszthatjuk: a feleletválasztó vagy zárt végű feladatok, illetve a feleletalkotó vagy nyílt végű feladatok csoportjára.

Feleletválasztó feladatok

Ezek a feladatok elsősorban a tudás egyszerűbb, leginkább ismeret jellegű elemeinek a mérésére alkalmasak. A legegyszerűbb feleletválasztó feladattípus az alternatív vagy egyszeres választás. Ilyen feladat lehet például egy állítás igazságtartalmának vagy a megoldás helyességének az eldöntése. A feladattípus lényegéből következik, hogy megoldása során a jó válasz véletlenszerű valószínűsége a többi feladattípushoz képest a legmagasabb. Többszörös választásnak nevezzük azt a feladattípust, amelynél több válaszlehetőség közül kell kiválasztani egy vagy több helytálló választ vagy megoldást. A feladattípus nehézségi szintje tág határok között változtatható a válaszlehetőségek és helyes válaszok számának arányában, illetve a válaszlehetőségek valóság tartalmának közelítésével és távolításával. E feladattípus jellegzetes esete lehet az adott csoporttól történő különbözőség kiválasztása („kakuktktojás” megkeresése).

Például (12):

Válassza ki azt az egy alkotót, aki nem illik a többi közé!

a Sandro Boticelli

b Andrea Mantegna

c Michelangelo da Caravaggio

d Piero della Francesca

Vagy csoporton belüli egy vagy több dolog (például jó vagy rossz válasz) azonosítása. Például:

Az alábbi megállapítások közül válassza ki azokat, amelyek jellemzik a románkor szobrászatát!

- a Gyakori téma az antik istenségek, mitológiai alakok megmintázása.
- b A szobrok jellemzően épületdíszítő szerepet töltenek be.
- c Gyakran bibliai jeleneteket ábrázol.
- d Emberi figurák ábrázolása esetében nem jellemző az érzelmek kifejezése.
- e Az emberi test megjelenítésére jellemző a természetesség.

A válaszok illesztésének feladattípusára jellemző, hogy több halmaz elemei között kell valamiféle kapcsolatot találni. A halmazok közötti kapcsolat igen sokféle lehet, például alkotó és annak műve; alkotó és azonos korban alkotó; mű és stílus; műrészlet és műrészlet; stílus és korszakalkotó művészeti fogalom; stílus és jellemzői; szakkifejezések és azok jelentése között. A hozzárendelés fontos kritériuma lehet a hozzárendelés számszerűségének és módjának meghatározása, azaz hogy adott elemhez hány másikat és pontosan milyen módon kell hozzárendelni. Ebből következően lehet a feladat párosítás, csoportosítás, sorrend felállítás. Például:

1. Párosítsa az alkotók nevét az általa készített megfelelő művel!

- a Szinyei Merse Pál   A Téli vadászat
- b Id. Pieter Bruegel   B Szent Teréz extázisa
- c Ferenczy István   C Majális
- d Lorenzo Bernini   D Pásztorlányka

2. Párosítsa az adott korhoz, korstílushoz azt a megfelelő kifejezést, amelyben az megszületett!

- a reneszánsz   A automatikus írás
- b 20. század   B tímpanon
- c gótika   C fiatorony
- d ókor   D perspektíva

3. Sorolja két csoportba az alábbi épületeket földrajzi elhelyezkedésük szerint!

- a Ca d'Oro Palota
- b Nagy Jaguár templom
- c Machu Pichu
- d Villa Rotonda
- e Himedzsi várkastély
- f Palazzo Farnese

4. Keletkezésük szerint sorolja megfelelő időrendi sorba az alábbi műveket!

- a Francis Bacon: Tanulmány Velázquez után: X. Ince pápa
- b Marc Chagall: Az én kis falum
- c Pablo Picasso: Guernica
- d Vincent van Gogh: Út ciprusokkal

A tantárgy természetéből következik, hogy minden fentebb felsorolt feladattípus nehézségi szintje megváltoztatható, illetve az ismeret jellegű tudást mérő dominanciájából kibillenthető a képességmérés felé abban az esetben, ha megjelenik a feladatokban szereplő művek reprodukciója. Így egyrészt nincs szükség az adott művek emlékezésből történő felidézésére és azonosítására, a feladatok sok esetben megoldhatók viszont összetettebb műveletek, azaz a vizuális megfigyelés eredményeképp induktív és deduktív gondolkodás segítségével, illetve az elsajátított ismeretek vagy ismeret töredékek összetett alkalmazásának segítségével.

Feleletalkotó feladatok

Értelemszerűen a feleletalkotó feladatok csoportjába tartoznak azok a feladatok, amelyeknél nem kész, előre megadott válaszlehetőségek közül kell kiválasztani a helyes megoldást, hanem rövidebb vagy hosszabb formában meg kell fogalmazni a választ. Ezeknél a feladattípusoknál az elvárható válasz hossza adja a további feladattípusizálás lehetőségét. Ily módon létezik a kiegészítés feladattípusa, amelynél egy adott tartalom megfelelő elemmel vagy elemekkel történő kiegészítése a feladat. Például:

Egészítse ki az alábbi mondatot úgy, hogy helyes megállapítást kapjon!

A ..... szoborszerű, álló női alakok, amelyek oszlopként támasztják alá az épületet.

A rövid vagy hosszú választ igénylő feladatok esetében a feladat megadásának a lényege az, hogy rövid (akár egyetlen szó), vagy valamelyest hosszabb (egy mondat) megfogalmazásával legyen megadható a válasz. Rövid, konkrét tartalmi egységek megfogalmazása lehet például alkotó neve; művének címe; mű keletkezésének

ideje; művészeti ágak, műfajok, műtípusok felismerése; időszakok, korszakok, stílusjegyek megnevezése. Hosszabb választ igénylő feladat lehet konkrét tartalmi egységek felsorolása, jellemzése vagy meghatározása, például művészeti szakki-fejezések pontos és szakszerű meghatározása; stílusok, alkotók, művek felsorolás-szerű jellemzése. Például:

1. Nevezze meg az alábbi művek alkotóját!

- a Vénusz születése (1485)
- b Urbinói Vénusz (1538)
- c Eszterházy Madonna (1507-1508)
- d Hosszúnyakú Madonna (1540)

2. Határozza meg pontosan az alábbi fogalmak jelentését!

- a hiperrealizmus
- b sfumato

A kiegészítést, a rövid és hosszú választ igénylő feladatok az ismeret jellegű tudáselemek mérésére alkalmasak leginkább. A feleletalkotó feladatok közül az esszé típusú választ – azaz egy tartalmi egység bővebb kifejtését – igénylő feladatok pedig a képesség jellegű elemek mérésére, hisz több mondatból álló, logikai összefüggést mutató szöveg megalkotása a cél. A megfelelő kifejtés érdekében fontos a lényegkiemelés, az analízis, a helyes összefüggések szintézise, és adott esetben az önálló és megalapozott ítéletalkotás megfogalmazása is. Esszé feladat lehet például egy időszak, korszak, stílus jellemzése, összehasonlítása; adott műtárgyak elemzése, összehasonlítása; stílusokat alakító kultúr-történeti háttér bemutatása. Például:

1. Mutassa be az ipari formatervezés megszületésének körülményeit!

2. Hasonlítsa össze az alábbi két portrét kompozíció, színhasználat, technika, formaalkotás (plaszticitás, térábrázolás) és kifejezés szempontjából!

- a Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc
- b Csók István: Keresztapa reggelije

Csakúgy, mint a feleletválasztó feladatok esetében, a feladathoz mellékelt képek, reprodukciók befolyásolják mind a felada-

tok nehézségi szintjét, mind a mérésre kerülő tudás minőségét. Az új érettségi vizsgafejlesztés koncepcionális kérdései közé tartozott, hogy a vizsga feladataihoz – kiváltképp a középszint esetében – színes képmelléklet tartozzon, ily módon is alakítva a feladatok nehézségi szintjét és képességmérő funkcióját.

Alkotó kompetenciákat mérő feladatok

Az alkotás kompetenciaterület értelem-szerűen elsősorban a képesség jellegű tudás mérését szolgálja és csak igen kevésbé az ismeret jellegű tudáselemekét. A feladattípusok megkülönböztetését többféle módon is megközelíthetjük. Megkülönböztethetjük például a vizuális kultúra tevékenységterületeihez kapcsolódva az ábrázoló, látványértelmező feladatokat. Ilyen feladatok például a látvány alapján készült vázlat vagy tanulmányrajz; tárgyak szerkezetét, felépítését vagy működését szemléltető rajz készítése; látvány alapján színvázlat vagy színes tanulmányrajz elkészítése; tárgyak vagy formák ábrázolása különböző ábrázolási rendszerekben. Például:

1. Látvány alapján készítsen tónusos tanulmányrajzot csak természetes tárgyakból álló csendélet beállításról! Ügyeljen a beállításon látható fényviszonyok nagyon pontos visszaadására!

2. Tetszőlegesen válasszon ki egy fogyasztásra alkalmas összetett felépítésű terményt! Látvány után készítsen a választott terményről rajzsortozatot, amelyben minden részletére kiterjedően ismerteti az adott termény felépítését! Ügyeljen, hogy alapos és részletes megfigyelése segítségével pontos és a valóságnak megfelelően mutassa be a termény szerkezetét!

A megjelenítő, közlő vagy tervező jellegű feladatok csoportját alkotják például a színkombinációs feladatok, tónus- és formaredukciós feladatok; folyamatot bemutatató képsorozatok készítése (például képes forgatókönyv); képi jel, embléma tervezése; díszítés tervezése; tárgy vagy csomagolás tervezése; látványtervezés; tipográfiai tervezés. Például:

1. Adott egy természetes és mesterséges tárgyakból álló beállítás. Képzelve el, hogy a beállítást leterítjük egy lágy esésű drapériával. Készítsen tónusos rajzot a képzeletben leterített csendéletéről! Jól figyelje

meg a beállításban szereplő tárgyak formáját és arányait!

2. Rajzoljon hat képkockából álló képsorozatot, amely egy rövid történetet mutat be! A történet szereplői legyenek egy majom, egy esernyő és egy befőttesüveg! Az imént felsorolt elemeket csak minimális környezeti elemekkel bővítheti, de úgy, hogy azok ne veszítsék el domináns szerepüket. Fontos, hogy a képsorozat jól érzékelhetően szemléltesse az ön által kitalált történetet!

3. Tervezzen minimum három, maximum öt egyenlő szárú háromszög felhasználásával emblémát egy számítástechnikai cég számára! A színhasználat szabadon választható.

Végül kifejező, alkotó jellegű feladatok lehetnek azok, amelyek nem látvány után készültek. Például érzelmeket, lelkiállapotokat kifejező képi kompozíció létrehozása; elvont gondolatokat, érzelmeket kifejező színvázlat készítése; adott kifejező jellegű cél érdekében képi átírás; irodalmi idézethez illusztráció készítése. Például:

1. Készítsen képi kompozíciót geometrikus elemekből úgy, hogy a kép feszültséget fejezzon ki! A színhasználat szabadon választható.
2. Adott egy természetes és mesterséges tárgykból álló beállítás. Készítsen a csendeletről színvázlatokat, amelyek a négy évszakot, azaz a telet, tavaszt, nyarat és őszt fejezik ki!
3. Hallgassa meg Debussy: A tenger című zeneművét! Készítsen tetszőleges technikával az adott műhöz CD borítót, amely jól kifejezi a zene hangulatát!

Megkülönböztethetjük továbbá az alkotó jellegű feladatok típusait aszerint, hogy egyetlen, önmagában is értelmezhető munkáról van-e szó, vagy pedig egy gondolatmenet, egy alkotó folyamat teljes lefolyását bemutató sorozatról. Ebben az esetben elképzelhető, hogy a folyamatnak születik egy végterméke, de az is előfordulhat, hogy nincs egyetlen végeredményt szemléltető munka, illetve hogy a sorozat darabjai külön-külön nem értelmezhetők, csakis egymást kiegészítve és egymás viszonylatában.

Megkülönböztethetők továbbá az alkotó jellegű feladatok a felhasznált anyagok vagy alkalmazott technikák révén, a létre-

jövő produktum kiterjedése által (például két, három vagy több dimenziós alkotások) vagy a vizuális kultúra részterületei szerint, mint például képzőművészeti, vizuális kommunikációs vagy környezeti kultúrához kapcsolódó produktumot létrehozó feladatok.

A vizsgamodellből jól látható, hogy mind középszinten, mind emelt szinten széles területen bizonyíthatnak a jelöltek a gyakorlati feladatok segítségével, hisz a portfólió összeválogatásának szempontjai nagy szabadságot nyújtanak a különböző típusú (jellegű, technikájú, témájú, kiterjedésű) feladatok bemutatására, illetve emelt szinten a három gyakorlati feladat különböző feladattípusokat képvisel.

A vizuális tudás mérése, értékelése

Ha igaz az a kijelentés, hogy a hazai pedagógiai gyakorlatnak igen kényes pontja a pedagógiai mérés, értékelés, akkor fokozottan igaz ez a rajz és vizuális kultúra tantárgyra vonatkozóan, ha vizsgaszituációban történő értékelésről van szó. A gond már első lépésben az, hogy vajon mi az a tudás, mi az a „vizuális tudás”, amit mérni kell vagy mérni lehet. Nem kétséges, hogy hitelesen értékelni csak azt lehet, ami pontosan leírható, ezért csakis jól körülhatárolt követelményekre épülő, megbízható értékelési rendszer kidolgozása lehet a cél. A pontatlanul, zavarosan megfogalmazott követelmények esetében nem meglepő, hogy – különösen e hagyományosan nagy szabadságot élvező tantárgyban – mind tartalmában, mind értékelési módszereit tekintve bizonytalan és viszonylagos az értékelés eredménye.

Az új érettségi vizsga megbízható értékelésének érdekében első lépésben tehát meg kellett alkotni egy megfelelő struktúrába rendezett vizsgakövetelmény-rendszert, amely pontosan leírja, hogy mi az a tudásanyag, ami szükséges a sikeres érettségi vizsgához. A vizsgakövetelmény explicit szabályozó szándékkal, összegző, globális, átfogó megfogalmazásban rögzíti az adott iskolai szakasz lezárásaként elvárható tudást. Ez a tudásanyag végered-

ményben a tantárgy pedagógiai céljainak operacionalizálása. E célok megfogalmazása a megfelelő tartalom – vagyis az ismeretek –, illetve a hozzájuk tartozó műveletek – operatív tevékenységek – egybefoglalásával történt. Az operatív vagy cselekvésben megnyilvánuló tudásrész ez esetben nem jelent mást, mint a képességek, készségek rendszerét. E két dolog, tehát az ismeret és képesség, készség együttese alkotja elválaszthatatlanul a követelményekbe foglalt vizuális tudást. A fentebb leírtak alapján jól látható, hogy ennek a bizonyos vizuális tudásanyagának meghatározása nem könnyű feladat, hisz igen összetett tartalomról és képességrendszeréről van szó. Az is látható, hogy ebben a bonyolult rendszerben mindenekelőtt az alkotó és a befogadó kompetenciaterületek különválasztása lehetett a megfelelő út, ezért ez a megkülönböztetés határozta meg a követelményrendszer szerkezetét is, ugyanúgy, mint ahogy a már ismertetett vizsgamodellt. A megfelelő szerkezetbe foglalt követelmények megfogalmazása után természetesen ki kellett alakítani az adott vizsgaformához alkalmas értékelési metódusokat, illetve a metódusok pontos bemutatását szolgáló értékelési útmutatókat is. Természetüknél fogva az értékelés módszerének kialakításában, így az értékelési útmutatókban is különbségek mutatkoznak az alkotó munka értékelése és a befogadó tevékenység értékelése között. A befogadás tevékenységcsoportjának értékelése feladattípusaiból következően egyszerűbb, de legalábbis más tantárgyakból már ismert gyakorlata miatt a szaktanárok számára elfogadhatóbb. Több szempontból is nehezebb az alkotó munka mindenki számára elfogadható értékelési rendszerének a kidolgozása. Sok szaktanár véleménye szerint az alkotó munka esetében az értékelés maga nem kívánatos tényező, hisz ellentétes a szóban forgó tevékenység lényegével. Álláspontjuk szerint a vizuális-esztétikai nevelés fontos feladata a spontán kreativitás, önkifejezés fejlesztése, melynek mesterséges számszerűsítése egyrészt tépje miatt akadályozza, lenyomja az alkotás folyamatát, másrészt az alkotás

folyamatának természete miatt sem oldható meg annak minősítése. Sajátos nézőpontja ez az adott problémának, még ha lehet is némi igazságtartalma, nevezetesen hogy valóban nem könnyű feladat az alkotó munka eredményének a minősítése. Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy bármilyen nehéz feladat is, szükséges és nélkülözhetetlen, mert a mindennapi életben is gyakran kerülünk a minősítés helyzetébe. Egyrészt tehát a megmértetés a tevékenység természetétől függetlenül hozzátartozik a mindennapokhoz, ezért az iskola sem teremthet ilyen szempontból mesterséges körülményeket. Másrészt a szóban forgó tevékenység, azaz az alkotó munka vagy annak eredménye is gyakran megítélés, értékelés tárgya, gondoljunk a képzőművészeti zsűrizés gyakorlatára, vagy egy alkalmazott területre készülő (például grafikai) munka igen komoly tétellel járó megítélésére, és akkor még nem is említettük, hogy a szakirányú felsőoktatás is adott versenyszituációban bírálja, értékeli az alkotó munka eredményeit. Nem lehet tehát kizárni e tevékenység értékelésének szükségességét, azon viszont érdemes eltöprengeni, hogy milyen, a tevékenységnek megfelelő, de viszonylagos biztonságot adó értékelési rendszert érdemes kiépíteni.

A befogadás kompetenciaterület értékelése

Megállapítottuk tehát, hogy a befogadás kompetenciaterület feladattípusai meg-egyeznek a más tantárgyakból már ismert feladattípusokkal, így ezek értékelési eljárásai is alkalmazhatók az adott tantárgyra. Értelemszerű a feleletválasztó feladatok értékelése, hisz ennél a feladattípusnál egy pontosan, egyértelműen meghatározható helyes megoldás fogadható el. Ebből következően ezeknek a feladatoknak az értékelése, javítása állítja a legegyszerűbb feladat elé az értékelő pedagógust, hisz kellő figyelemmel meg kell keresni az útmutatóban az egyetlen és elfogadható helyes megoldást, amelyet leggyakrabban valamiféle jelöléssel (például betűk, számok) azonosíthatunk, csakúgy, mint a hozzá tartozó

megfelelő pontértéket. A rövid vagy egyszerű válaszokat igénylő feleletalkotó feladatok esetében is könnyű dolga van az értékelőnek, hisz ez esetben is egyértelmű az elfogadható válasz. Az értékelési útmutató szintén egy jól meghatározható választ tüntet fel, a hozzá tartozó megfelelő pontértékkel. A hosszabb válaszokat igénylő feleletalkotó feladatok értékelése lényegesen nehezebb, mert ugyanazt a tartalmat különböző módon is meg lehet fogalmazni. Éppen ezért a javítókulcs elkészítése is sokkal összetettebb feladat, és nagy körültekintést igényel. A kellő feladatírói gyakorlat és a megfelelő körültekintés ellenére is az ilyen típusú feladatok értékelésének objektivitása rosszabb lehet azoknál a feladatoknál, amelyeknél egyetlen, félreérthetetlen megoldás létezik. A hosszabb választ igénylő vagy esszé típusú feladatok értékelése esetében tehát azt kell megítélnünk, hogy a válasz kifejezi-e a lényegét. Ennek érdekében olyan kifejezéseket, úgynevezett „kulcskifejezéseket” kell megadnunk az útmutatóban, amelyeknek feltétlenül szerepelniük kell a válaszban a lényeg megragadása érdekében, illetve a megjelölt kulcskifejezéseknek a megfelelő kapcsolatban kell állniuk egymással. Az értékelőnek ebben az esetben nagy figyelemmel kell megkeresnie az értékelendő szövegben a megfelelő kifejezéseket, illetve értelmeznie kell, hogy az adott kifejezés a megfelelő szövegkörnyezetben szerepel-e. Minden egyes feleletalkotó feladat esetében az értékelési útmutató segítségével kaphatunk pontos információt a megfelelő kifejezések használatáról és a feladat pontozása közötti összefüggésekről.

Az alkotás kompetenciaterület értékelése

A terület alapvetően képességmérő funkciójából következően az alkotó munka értékelése teljesen más megközelítésből történik. Az eddigi hazai gyakorlat szerint az alkotó munka eredményének minősítését egy „jól megalapozott” globális ítélet vagy „benyomás” alapján fogalmazta meg az értékelő, legyen szó egy

konkrét munka számszerű, osztályzatban történő minősítéséről, vagy több vizsgamunka összehasonlításában, azok minősége alapján történő sorrendbe állításáról. Nincs persze kizárva, hogy az ítélet meghozatala előtt komoly analitikus műveletek zajlottak az értékelő fejében ezen értékelési módszer alkalmazása közben is, viszont sajnos ennek nyoma nincs, ami különösen akkor problematikus, ha több értékelő együttesen hozza meg a döntését. Mivel ilyen esetben – bármennyire bízunk is az értékelők szakmai kompetenciájában – szinte bizonyos hogy nem egységes – mert nem alapszik lefektetett megegyezésen – az értékelők által megfigyelt szempontok csoportja, ezért súlyos anomáliák adódhatnak az értékelés eredményében. Ennek kiküszöbölésére létezik az értékelés egy másik, úgynevezett analitikus módja, amelylyel az értékelő az adott munkához (vagy adott feladathoz) tartozó értékelési szempontsort kap, és a szempontok figyelembevételével kell megállapítani az eredményt. A szempontok az értékelés során megfigyelésre kerülő lényeges, meghatározó jegyeket jelentik, amelyek a megítélés alapját képezik. A minősítés azonban csak akkor lehet igazán eredményes, ha a megadott szempontok úgynevezett kritériumrendszerben konkretizálódnak. Az adott szempontokhoz tartozó kritériumok részletezően jellemzik a munka minőségét. Az analitikus értékelés esetében fontos, hogy minden egyes feladathoz konkrét szempontsor tartozik. Egy tervező jellegű feladathoz adott esetben vizsgáljuk például az ötletek gyűjtését, alkalmasságát, a tervek, ötletek kidolgozását vagy megjelenítését, ezen belül a vizuális kifejezőeszközök, az alkalmazott technikai eszköz használatát. Az alkotó munka értékelésénél az értékelőnek tehát a munkát figyelmesen meg kell vizsgálnia egyenként az útmutatóba foglalt szempontok alapján. Az adott szempontnak a megfelelő pontérték a kritériumokban megfogalmazott minőségi feltételek szerint ítéltető meg. Egy-egy munka végső eredménye tehát több szempont elemző megfigyelése és értékelése után jöhet létre.

Talán sikerül bebizonyítani, hogy az új érettségi vizsgával kapcsolatos törekvések hasznosak és hosszú távon a tantárgy szakmai érdekeit képviselik. Az új vizsga ahelyett, hogy korlátozná és választási lehetőségek nélküli zsákutcákba terelné a vizsgában érintetteket, megpróbál lehetőségeket nyújtani mindenki számára. Megpróbál olyan reális helyzetet teremteni, ahol a jelölteknek megfelelő döntéseket kell hozniuk és a döntéseknek megfelelően kell cselekedniük. Megpróbál megfelelni a különböző feladatoknak, méghozzá adekvát módon, hogy ezzel a lehetőségekhez mértén a tantárgy társadalmi elismertségét is korrigálja. Megpróbál valamiféle szakmai magabiztosságot közvetíteni a tantárgyat tanító szaktanárok felé, azáltal, hogy mind követelményeiben, mind értékelési rendszerében képes viszonylagosan egzakt rendszert felállítani, csakúgy, mint a többi tantárgy. Megpróbálja a szakmai felfrissülés és a korszerű vizuális nevelés irányába elindított úton tartani a tantárgyat, annak érdekében, hogy az a jövőben is életképes, hasznos tudás elsajátítására alkalmas maradjon.

Mіндеzen célok megvalósulása talán segítheti annak a nagyratörő vágnak a teljesülését, hogy legyen a rajz és vizuális kultúra tantárgyból a valóságban – és nem csak az attitűd vizsgálatokban – létező „kedvenc” tantárgy, illetve hogy ez a kedveltség mutakozzon meg a továbbiakban a közoktatás befejező szakaszában is.

Jegyzet

(1) Csapó Benő (2004): *Tudás és iskola*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 153.

(2) 5., 7., 9. és 11. évfolyam

(3) Bár a tantárgy szabályozó dokumentumokban rögzített neve hosszú évek óta rajz és vizuális kultúra, a hitelesség érdekében a kutatásban használt elnevezést használok.

(4) A gondolatmenet szempontjából nem feltétlenül lényeges, de nincs szignifikáns összefüggés a rajz tantárgy kedveltsége és a vizsgált képességek, azaz az induktív gondolkodás és a matematikai, természettudományos tudás között sem.

(5) Azaz, hogy mely további tantárgyakat kedvelnek még, hogy milyen osztályzatot kapnak az adott tan-

tárgyból, hogy szeretnek-e iskolába járni vagy sem, hogy elégedettek-e általában az iskolai teljesítményeikkel, hogy milyen továbbtanulási szándékkal bírnak és milyen családi háttérrel rendelkeznek. (A szociokulturális háttér jellemzésére a szülők iskolai végzettségére vonatkozó adat szolgált.)

(6) Hagyományos vizsgának nevezem a 2004-ig zajló érettségi vizsgát.

(7) Lásd a vizsgaszabályzat szóbeli vizsgára vonatkozó részét.

(8) Lásd a vizsgaszabályzat írásbeli vizsgára vonatkozó részét.

(9) Az emelt szintű vizsga első részének jogszabályba foglalt formája gyakorlati vizsga, azonban ez a vizsgafeladatsor egyenlő arányban tartalmaz írásbeli és gyakorlati (rajzi) feladatokat is. A jelölt egyéni döntése, feladatválasztása határozza meg, hogy alapvetően gyakorlati vagy írásbeli feladatsort old meg.

(10) Az emelt szintű írásbeli feladatok esetében például dominál a feleletalkotó feladatok típusa.

(11) A feladattípusok szemléltetésére szolgáló példák nem konkrét vizsgafeladatok, hanem a vizsgakövetelményeknek megfelelő, nagyon tipikus és egyszerű példái a szóban forgó feladattípusoknak. A különböző feladattípusok felsorolása nem lehet teljes, ezért a felsorolásban mindkét kompetenciaterület esetében csak a legjellemzőbbek szerepelnek.

(12) A példaként szolgáló feladatok minden esetben csak az adott feladat megközelítésének szempontjából lényeges elemeket tüntetnek fel, így nem szerepelnek mindazok a feladathoz tartozó a pontos formai megjelenést szolgáló elemek (pl. a válasz megadásának módjára vonatkozó utasítás és megfelelő hely), amelyekkel a feladatok teljessé és használhatóvá válnak.

Irodalom

Csapó Benő (2004): *Tudás és iskola*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Csapó Benő (1996): Tudásszintmérő tesztek. In: Falus Iván (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Keraban Kiadó, Budapest.

Nagy József (1993): Értékelési kritériumok és módszerek. *Pedagógiai Diagnosztika*, 2. 25–49.

Nagy József (1997): Kompetenciamodell és nevelés. *Iskolakultúra*, 7. 3. 71–77.

Pallag – Bodóczy – Deszpot – Szalay: *Érettségiről tanároknak*. www.om.hu

Pallag Andrea – Deszpot Gabriella (2005): *Vizsgázatók képzése a kétszintű érettségi vizsgához*. SuliNova Kht., Pilisborosjenő.

40/2002. (V. 24.) OM rendelet, az érettségi vizsga részletes követelményeiről.

Pallag Andrea

Követelmény- és Vizsgafélesztő Központ, OKI